

กลยุทธ์การพัฒนาภาวะผู้นำของนักศึกษาคณะครุศาสตร์
มหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา

STUDENT-TEACHER'S LEADERSHIP DEVELOPMENT STRATEGIES,
FACULTY OF EDUCATION, NAKHON RATCHASIMA RAJABHAT UNIVERSITY

บรรจบ บุญจันทร์¹ และ จตุรงค์ ธนะสีลังกูร²

Banjob Boonchan¹ and Chaturong Thanaseelangkun²

¹รองศาสตราจารย์ สาขาวิชาการบริหารการศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา

¹Associate Professor, Department of Educational Administration, Nakhon Ratchasima Rajabhat University

²อาจารย์ สาขาวิชาการบริหารการศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา

²Lecturer, Department of Educational Administration, Nakhon Ratchasima Rajabhat University

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาองค์ประกอบและบริบทภาวะผู้นำของนักศึกษา เพื่อสร้างและประเมินกลยุทธ์การพัฒนาภาวะผู้นำของนักศึกษาคณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา กลุ่มเป้าหมายในการวิจัย คือ นักศึกษาคณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา ปีการศึกษา 2559 จำนวน 19 สาขาวิชา การดำเนินการวิจัยออกเป็น 2 ระยะ ระยะที่ 1 การศึกษาบริบทเพื่อจัดทำร่างกลยุทธ์ มี 2 ขั้นตอน คือ การวิเคราะห์เอกสาร และการศึกษาภาวะผู้นำนักศึกษา ระยะที่ 2 การพัฒนากลยุทธ์ มี 2 ขั้นตอน คือ การสัมภาษณ์เชิงลึกผู้เชี่ยวชาญ และการสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญ (Connoisseurship)

ผลการวิจัยพบว่า องค์ประกอบภาวะผู้นำนักศึกษา มี 8 องค์ประกอบ ได้แก่ ด้านบุคลิกภาพ ด้านมนุษยสัมพันธ์และการเข้าสังคม ด้านการนำและการจัดการ ด้านปฏิภาณไหวพริบ ด้านทักษะในการทำงาน ด้านการสื่อสารและเทคโนโลยีสารสนเทศ ด้านสติปัญญา และด้านคุณธรรมจริยธรรม ภาวะผู้นำของนักศึกษา โดยภาพรวม อยู่ในระดับมาก โดยด้านที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด 3 ลำดับแรก คือ ด้านการสื่อสารและเทคโนโลยี ด้านมนุษยสัมพันธ์และการเข้าสังคม และด้านปฏิภาณไหวพริบ ตามลำดับ ส่วนด้านที่มีค่าเฉลี่ยต่ำที่สุด คือ ด้านการนำและการจัดการ กลยุทธ์การพัฒนาภาวะผู้นำของนักศึกษา ได้แก่ กลยุทธ์ที่ 1 การพัฒนาภาวะผู้นำด้านบุคลิกภาพ ทักษะการทำงาน และมนุษยสัมพันธ์ กลยุทธ์ที่ 2 การพัฒนาภาวะผู้นำด้านปฏิภาณไหวพริบ และสติปัญญา กลยุทธ์ที่ 3 การพัฒนาภาวะผู้นำด้านทักษะการสื่อสาร เทคโนโลยีและนวัตกรรม กลยุทธ์ที่ 4 การพัฒนาภาวะผู้นำด้านคุณธรรมจริยธรรม องค์ประกอบของกลยุทธ์ ประกอบด้วย เป้าหมาย มาตรการ และกลไกสู่การปฏิบัติ ผลการประเมินกลยุทธ์โดยภาพรวมพบว่า มีความเหมาะสม ความเป็นไปได้ และเป็นที่ยอมรับอยู่ในระดับมาก ข้อเสนอแนะในการนำกลยุทธ์ไปสู่การปฏิบัติ คือ ควรมีการจัดทำแผนกลยุทธ์ แผนปฏิบัติการทุกระดับ กิจกรรมพัฒนาภาวะผู้นำของนักศึกษาต้องดำเนินการอย่างต่อเนื่องโดยใช้ผลการวิจัยเป็นฐาน นักศึกษาเข้ารับการพัฒนาด้วยความสมัครใจ ปลุกฝังเจตคติที่ดีในการพัฒนาตนเองเพื่อนำไปสู่การประยุกต์ใช้ในการดำรงชีวิตและการทำงานในอนาคต

คำสำคัญ: กลยุทธ์การพัฒนา ภาวะผู้นำของนักศึกษา

¹Corresponding author: chatu_th@hotmail.com

ABSTRACT

This research aims to study the composition and context of student leadership in order to build and evaluate the Faculty of Education's student leadership development strategy at Nakhon Ratchasima Rajabhat University. The target group included students from 19 majors of the Faculty of Education, Nakhon Ratchasima Rajabhat University, in the 2016 academic year. The research phase is divided into two phases. Phase 1: Contextual Study, to draft a strategy consisting of two steps: document analysis and investigation of students' leadership skills. Phase 2: Strategic *Development*, which includes two stages: in-depth interviewing and connoisseurship.

The research found eight components of students' leadership skills: namely, personality, human relations and social implementation, leading and management, cleverness, work skills, communication and information technology, wittiness and intelligence, and ethics. The students' leadership skills is shown as overall high. The three highest scores were those of communication and technology, human relations and social implementation, and wittiness and intelligence. On the other hand, the lowest score is leading and management. Accordingly, there are four strategies for developing students' leadership skills. Strategy 1: leadership development in personality, work skills, and human relations. Strategy 2: leadership development in wittiness and intelligence. Strategy 3: leadership development in communication skills, technology and innovation. Strategy 4: leadership development in morals and ethics. Components of these strategies include goals, measures and mechanisms for action. The results of the overall strategic evaluation showed that its appropriateness, feasibility, and acceptability is at a high level. Recommendations for the implementation of the strategy should provide the approach and action plan at all levels. Students' leadership development activities must be continued using baseline research. Students are volunteering to develop themselves. In addition, cultivating good attitude in self-development leads to application in life and work in the future.

KEYWORDS: Development Strategy, Teacher Student's Leadership

บทนำ

ภาวะผู้นำของนักศึกษาครูเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการประกอบวิชาชีพครูโดยเฉพาะอย่างยิ่งด้านบุคลิกภาพ ด้านมนุษยสัมพันธ์และการเข้าสังคม ด้านการนำและการจัดการ ด้านปฏิภาณไหวพริบ ด้านทักษะในการทำงาน ด้านการสื่อสารและเทคโนโลยีสารสนเทศ ด้านสติปัญญา และด้านคุณธรรมจริยธรรม การพัฒนาภาวะผู้นำของนักศึกษาครูในภาคตะวันออกเฉียงเหนือต้องอาศัยกลยุทธ์ที่มีความเหมาะสม มีความเป็นไปได้ และเป็นประโยชน์ต่อนักศึกษาครู การพัฒนานักศึกษาครูให้มีคุณภาพ มีความเป็นบัณฑิตที่สมบูรณ์ทั้งสติปัญญา ร่างกาย จิตใจ อารมณ์และสังคม เนื่องจาก ปัจจุบันสังคมต้องการบัณฑิตที่มีความรู้ด้านวิชาชีพ สามารถประกอบอาชีพ ในสถานประกอบการ มีความรอบรู้ มีความคิดด้านการวิเคราะห์

การสังเคราะห์ สร้างสรรค์ สามารถพัฒนาและประยุกต์แนวทางใหม่เพื่อพัฒนาตนเอง และสังคมอย่างต่อเนื่อง มีความรับผิดชอบ มีคุณธรรม จริยธรรม มีจิตสำนึกของการเป็นผู้ประกอบการ และมีภาวะผู้นำตรงตามความต้องการของสังคม

คณะครุศาสตร์ จัดการศึกษาเพื่อพัฒนานักศึกษาวิชาชีพครูให้มีคุณสมบัติตามเกณฑ์มาตรฐานวิชาชีพ หลังจากสำเร็จการศึกษาแล้วสามารถปฏิบัติหน้าที่ครูในสถานศึกษาได้อย่างมีคุณภาพ ซึ่งคณะครุศาสตร์ได้พัฒนางานด้านวิชาการในการส่งเสริมองค์ความรู้และการเรียนรู้แก่นักศึกษา นอกจากนี้การพัฒนาและส่งเสริมคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของนักศึกษาวิชาชีพครู ก็ถือเป็นภารกิจสำคัญของคณะครุศาสตร์ เนื่องจากผู้ที่ประกอบวิชาชีพครูจำเป็นจะต้องเป็นผู้มีคุณลักษณะแห่งวิชาชีพที่เหมาะสม เนื่องจากครูเป็นอาชีพที่มีความสำคัญต่อคุณภาพของทรัพยากรมนุษย์ ระบบการศึกษา ตลอดจนการพัฒนาประเทศให้เจริญก้าวหน้า วิชาชีพครูเป็นหนึ่งในวิชาชีพที่ได้รับการยกย่องว่าเป็นวิชาชีพชั้นสูง เป็นวิชาชีพที่จะต้องใช้เวลาในการศึกษาวิทยการ การฝึกฝนอบรมให้มีความชำนาญ มีจรรยาบรรณแห่งวิชาชีพและองค์มาตรฐานวิชาชีพ (รัชนิยา เชาว์ดำรง, 2542) ประเทศใดหากมีครูที่มีคุณภาพ ย่อมเป็นเครื่องรับรองได้ถึงแนวโน้มในการมีทรัพยากรมนุษย์ที่มีคุณภาพ การเปลี่ยนแปลงสังคมไทยในแต่ละยุค ส่งผลให้ครูถูกคาดหวังจากสังคมในการทำหน้าที่เป็นแหล่งผลิตทรัพยากรมนุษย์ที่เป็นทั้งคนดี คนเก่ง และใช้ชีวิตได้อย่างมีความสุขในสังคม สมบัติ ศรีทองอินทร์ (2549) ได้ศึกษาแนวคิดของครูอาวโส ในวงการการศึกษาไทยเกี่ยวกับลักษณะครูดี สรุปได้ดังนี้ 1) ขวนขวายหาความรู้เพิ่มเติมอยู่เสมอ และมีความรู้ดีในวิชาที่สอน 2) จัดหลักสูตรและบทเรียนได้ตรงกับวุฒิภาวะของนักเรียนและยึดการเรียนรู้เป็นศูนย์กลาง 3) มีความรับผิดชอบและทำงานอย่างมีระบบแบบแผน 4) รัก เข้าใจ เห็นอกเห็นใจและเอาใจใส่ต่อนักเรียน 5) ให้ความอบอุ่นและเป็นมิตรกับนักเรียน 6) มีคุณธรรม อารมณ์มั่นคง และประพฤติตนเป็นแบบอย่างที่ดี 7) มีความยึดมั่นต่อสถาบันชาติ ศาสนา และมหากษัตริย์ 8) มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ 9) เข้าใจและใช้ภาษาได้ดี ซึ่งการจะพัฒนานักศึกษาครูให้มีคุณลักษณะดังกล่าว สถาบันฝึกหัดครูต้องตระหนักถึงความสำคัญในการพัฒนานักศึกษาครูในทุกๆ ด้าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งควรปลูกฝังตั้งแต่เข้าเรียนชั้นปีที่ 1 จนจบการศึกษาเป็นบัณฑิตครูโดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องคุณธรรม จริยธรรม และภาวะผู้นำเพราะในปัจจุบันภาระงานด้านการสอนสลับซับซ้อนกันมากขึ้น จำเป็นต้องมีการปฏิบัติงานทางวิชาชีพที่มีมาตรฐานสูง วิชาชีพครูเป็นตัวแทนของการเปลี่ยนแปลงในยุคสังคมฐานความรู้ หากปราศจากครูที่มีความสามารถ สภาพสังคมจะกลายเป็นสังคมที่ไม่พึงประสงค์ เพราะครูเป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการสร้างและพัฒนาเยาวชนผู้ซึ่งเป็นอนาคตของชาติให้มีคุณลักษณะที่พึงประสงค์ตามเป้าหมายของการศึกษา ดังที่ Goodson and Hargreaves (2005) ระบุในบทนำของบรรณาธิการว่า การที่ครูช่วยให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ได้อย่างเหมาะสม ซึ่งเป็นหนึ่งในความรับผิดชอบต่างๆ ที่ครูจำเป็นต้องปฏิบัติซึ่งถือเป็นส่วนหนึ่งของการมีภาวะผู้นำของครู และจากการยืนยันของเอกสารงานวิจัยต่างๆ พบว่า การกระจายภาวะผู้นำไปสู่ครูหรือส่งเสริมให้ครูมีความสามารถทางภาวะผู้นำส่งผลทางบวกต่อการปฏิรูปการ จัดองค์กรของสถานศึกษา และภาวะผู้นำของครูส่งผลต่อผลสัมฤทธิ์ของผู้เรียน ทำให้ครูเห็นคุณค่าของตนเอง และมีความพึงพอใจในงานเพิ่มขึ้น (Hargreaves, 1991; Leithwood and Jantzi, 1999; Little, 2000; Katzenmeyer and Moller, 2001)

จากสภาพดังกล่าว คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา จึงมีความสนใจที่จะดำเนินการจัดทำกลยุทธ์การพัฒนาภาวะผู้นำของนักศึกษาคณะครุศาสตร์ เพื่อสร้างเสริมพัฒนาภาวะผู้นำ นักศึกษาครูให้เป็นบัณฑิตที่สมบูรณ์ มีโลกทัศน์กว้างไกล สอดคล้องกับสภาพสังคม เศรษฐกิจ และการเมือง

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาองค์ประกอบและบริบทภาวะผู้นำของนักศึกษาคณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา
2. เพื่อสร้างและประเมินกลยุทธ์การพัฒนาภาวะผู้นำของนักศึกษาคณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา

วิธีดำเนินการวิจัย

1. **กลุ่มเป้าหมายในการวิจัย** คือ นักศึกษาคณะครุศาสตร์ ในมหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา จำนวน 19 สาขาวิชา ปีการศึกษา 2559

2. **รูปแบบการวิจัย** การวิจัยเรื่อง กลยุทธ์การพัฒนาภาวะผู้นำนักศึกษา คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมาเป็นการวิจัยแบบผสมวิธี (Mix methodologies) ทั้งเชิงปริมาณ (Quantitative) และเชิงคุณภาพ (Qualitative) ซึ่งผู้วิจัยได้แบ่งการดำเนินการวิจัยออกเป็น 2 ระยะ ระยะที่ 1 การศึกษาบริบทเพื่อจัดทำร่างกลยุทธ์ (Tentative of strategic) ระยะที่ 2 การพัฒนากลยุทธ์ (Checking and development of strategic) เพื่อตรวจสอบและประเมินกลยุทธ์ตามเกณฑ์ที่กำหนดคือมีความเหมาะสม และมีความเป็นไปได้

3. **เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย** สอดคล้องตามระยะและขั้นตอนการดำเนินการวิจัย ได้แก่ ระยะที่ 1 ขั้นตอนที่ 1 ใช้แบบบันทึกการศึกษาเอกสาร ระยะที่ 1 ขั้นตอนที่ 2 ใช้แบบสอบถามความคิดเห็น ระยะที่ 1 ขั้นตอนที่ 3 ใช้แบบบันทึกการสนทนากลุ่ม ระยะที่ 2 ขั้นตอนที่ 1 ใช้แบบสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญ และระยะที่ 2 ขั้นตอนที่ 2 ใช้แบบประเมินกลยุทธ์

4. การเก็บรวบรวมข้อมูล

ระยะที่ 1 การศึกษาบริบทเพื่อจัดทำร่างกลยุทธ์การพัฒนาภาวะผู้นำนักศึกษา คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา การดำเนินการใช้ระเบียบวิธีการวิจัยประเภทต่างๆ หลายประเภท ซึ่งดำเนินการควบคู่กัน จึงนำผลมาเพื่อดำเนินการจัดทำร่างกลยุทธ์ตามแนวคิดวิทยาการวิจัยแบบผสม (Mixed method research) ประกอบด้วยวิธีการดำเนินการ 3 ขั้นตอน ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การวิเคราะห์เอกสาร (Documentary analysis) เพื่อศึกษาเอกสาร แนวคิดเชิงทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับองค์ประกอบภาวะผู้นำ และเกี่ยวกับกลยุทธ์การพัฒนาภาวะผู้นำนักศึกษา โดยใช้แบบบันทึกการศึกษาเอกสารวิเคราะห์ข้อมูลโดยการวิเคราะห์เชิงเนื้อหา

ขั้นตอนที่ 2 การวิจัยเชิงสำรวจ (Survey research) เพื่อศึกษาภาวะผู้นำและกลยุทธ์การพัฒนาภาวะผู้นำนักศึกษา ตามองค์ประกอบ 8 ด้าน ได้แก่ ด้านบุคลิกภาพ ด้านมนุษยสัมพันธ์และการเข้าสังคม ด้านการนำและการจัดการ ด้านปฏิกิริยาไหวพริบ ด้านทักษะการทำงาน ด้านการสื่อสารและเทคโนโลยี ด้านสติปัญญา และด้านคุณธรรมจริยธรรม ซึ่งเป็นองค์ประกอบสำคัญของเครื่องมือที่จะจัดเก็บรวบรวมข้อมูลมาวิเคราะห์ และสรุปผลเพื่อนำไปใช้เป็นข้อมูลในการเสนอเพื่อจัดทำร่างกลยุทธ์การพัฒนาภาวะผู้นำ ในขั้นตอนนี้ใช้แบบสอบถามความคิดเห็น เก็บข้อมูลจากนักศึกษาจำนวน 19 สาขาวิชา วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้สถิติพื้นฐานเชิงบรรยาย ได้แก่ ค่าเฉลี่ย และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน

ขั้นตอนที่ 3 การสนทนากลุ่ม (Focus group discussion) เป็นขั้นตอนสุดท้ายของการดำเนินการวิจัย ในระยะที่ 1 มีวัตถุประสงค์ เพื่อจัดทำร่างกลยุทธ์และกำหนดองค์ประกอบของกลยุทธ์ 3 ส่วน คือ 1) เป้าหมาย 2) แนวทางการปฏิบัติ และ 3) กลไกสู่การปฏิบัติ (แผนงานและโครงการ) โดย

การนำข้อมูลจากการวิเคราะห์เอกสารและการวิจัยเชิงสำรวจ มาทำการวิเคราะห์และสังเคราะห์ร่วมกันระหว่างผู้วิจัย ผู้เชี่ยวชาญและผู้ทรงคุณวุฒิที่มีความรู้ ความเชี่ยวชาญเกี่ยวกับศาสตร์สาขาภาวะผู้นำ องค์ประกอบภาวะผู้นำ และกลยุทธ์การพัฒนาของผู้บริหารโรงเรียน เพื่อเชื่อมโยงไปสู่การตรวจสอบปรับปรุง แกไขร่างกลยุทธ์ ในระยะที่ 2 ขั้นตอนที่ 4 การสัมภาษณ์เชิงลึกผู้เชี่ยวชาญ (In-dept interview of experts) เป็นลำดับต่อไป

ระยะที่ 2 การพัฒนาและตรวจสอบร่างกลยุทธ์ (Checking and development of strategic) เพื่อนำร่างกลยุทธ์การพัฒนาภาวะผู้นำของนักศึกษา คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏ นครราชสีมา ที่ดำเนินการแล้วเสร็จในระยะที่ 1 การศึกษาบริบทเพื่อจัดทำร่างกลยุทธ์ ขั้นตอนที่ 1 การวิเคราะห์เอกสาร ขั้นตอนที่ 2 การวิจัยเชิงสำรวจและขั้นตอนที่ 3 การสนทนากลุ่ม ดังนั้นเพื่อเป็นการพัฒนาและตรวจสอบร่างกลยุทธ์ให้ได้กลยุทธ์ที่มีความสมบูรณ์ ซึ่งในระยะที่ 2 นี้มีวิธีการในการดำเนินการวิจัย 2 ขั้นตอน ได้แก่ ขั้นตอนที่ 1 การสัมภาษณ์เชิงลึกผู้เชี่ยวชาญ (In-depth interview of experts) และขั้นตอนที่ 2 การสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญ (Connoisseurship) ซึ่งมีรายละเอียด ดังนี้

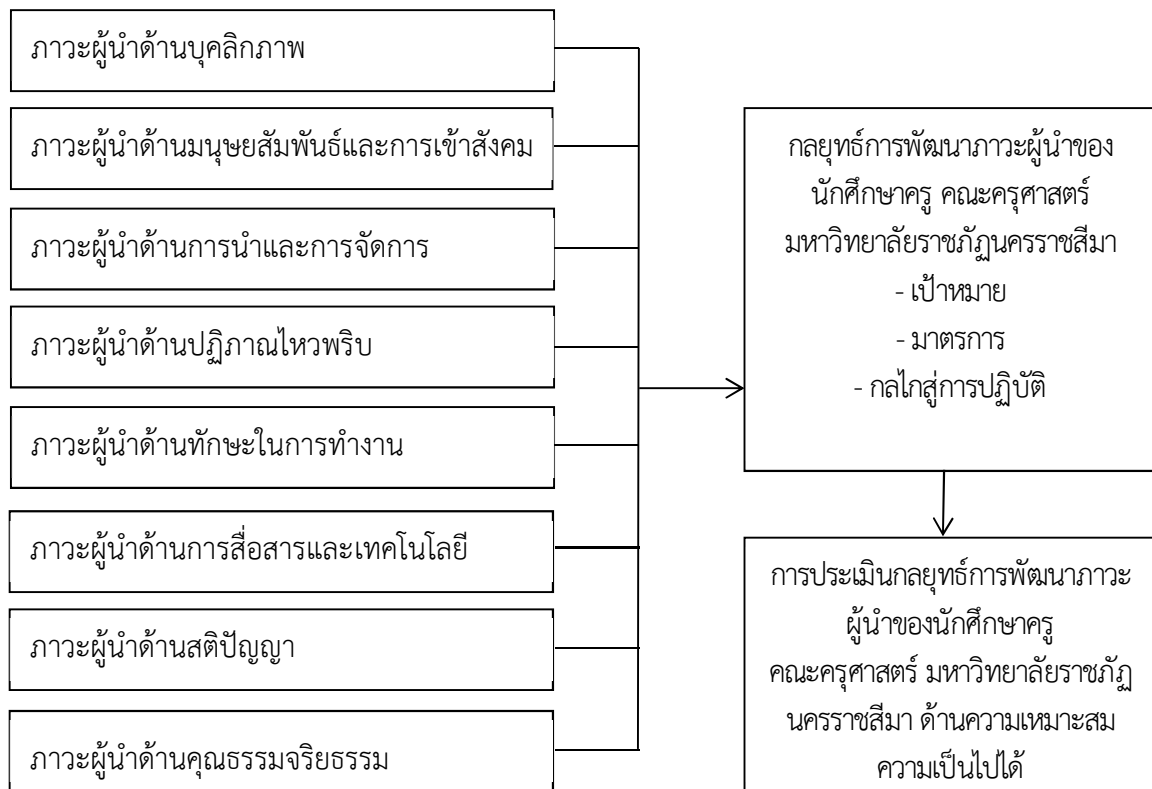
ขั้นตอนที่ 1 การสัมภาษณ์เชิงลึกผู้เชี่ยวชาญ (In-depth interview of experts) โดยมีวัตถุประสงค์ เพื่อเป็นการดำเนินการปรับปรุง แกไข เพิ่มเติมร่างกลยุทธ์ ใช้ประเด็นคำถามในการสัมภาษณ์เชิงลึกในการเก็บรวบรวมข้อมูล และวิเคราะห์ข้อมูลเชิงเนื้อหา เพื่อนำมาปรับกลยุทธ์ตามคำแนะนำให้มีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น

ขั้นตอนที่ 2 การสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญ (Connoisseurship) เป็นการจัดประชุมสัมมนาผู้เชี่ยวชาญและผู้ทรงคุณวุฒิ เพื่อตรวจสอบและประเมินกลยุทธ์ตามเกณฑ์ ด้านความเหมาะสม และความเป็นไปได้ โดยใช้แบบประเมินยุทธศาสตร์ให้ผู้เชี่ยวชาญได้ทำการประเมินโดยประเมินเป็นระดับ และวิเคราะห์ค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน

5. การวิเคราะห์ข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูลในการวิจัยครั้งนี้ เน้นการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ ได้แก่ การวิเคราะห์เนื้อหา ในระยะที่ 1 ขั้นตอนที่ 1 ขั้นตอนที่ 3 และระยะที่ 2 ขั้นตอนที่ 4 นอกจากนี้ยังมีการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณ โดยใช้สถิติเชิงบรรยาย ได้แก่ ระยะที่ 1 ขั้นตอนที่ 2 และระยะที่ 2 ขั้นตอนที่ 5

กรอบแนวคิดการวิจัย

กรอบแนวคิดการวิจัยครั้งนี้พัฒนามาจากการศึกษาทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง คือ ทฤษฎีคุณลักษณะภาวะผู้นำ และทฤษฎีพฤติกรรมภาวะผู้นำ โดยผู้วิจัยทำการสังเคราะห์จากแนวคิดทฤษฎีของนักวิชาการ ประกอบด้วย ทฤษฎีภาวะผู้นำของ Dubrin (1998), Daft (1999), และ Yukl (2002) โดยผู้วิจัยได้ศึกษาแนวคิดและทฤษฎีและสังเคราะห์เป็นองค์ประกอบภาวะผู้นำ ได้แก่ ภาวะผู้นำด้านบุคลิกภาพ ภาวะผู้นำด้านมนุษยสัมพันธ์และการเข้าสังคม ภาวะผู้นำด้านการนำและการจัดการ ภาวะผู้นำด้านปฏิภาณไหวพริบ ภาวะผู้นำด้านทักษะในการทำงาน ภาวะผู้นำด้านการสื่อสารและเทคโนโลยี ภาวะผู้นำด้านสติปัญญา ภาวะผู้นำด้านคุณธรรมจริยธรรม

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดการวิจัย

สรุปและอภิปรายผลการวิจัย

สรุปผลการวิจัย

ผลการศึกษาบริบทเพื่อจัดทำร่างกลยุทธ์การพัฒนาภาวะผู้นำนักศึกษาคณะครุศาสตร์มหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา จากการวิจัยเอกสารและการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงเนื้อหา พบว่าองค์ประกอบของภาวะผู้นำที่นำไปสู่การร่างกลยุทธ์ มีดังนี้

ภาวะผู้นำด้านบุคลิกภาพ บุคลิกภาพของผู้นำประกอบด้วยองค์ประกอบ 4 ประการ คือ บุคลิกภาพทางกาย แบ่งเป็นองค์ประกอบย่อย 2 องค์ประกอบ คือ รูปลักษณ์ภายนอกของผู้นำ และบุคลิกภาพภายใน บุคลิกภาพทางอารมณ์และจิตวิทยา บุคลิกภาพทางสังคม บุคลิกภาพทางสติปัญญา ความรอบรู้และมองการณ์ไกล

ภาวะผู้นำด้านมนุษยสัมพันธ์และการเข้าสังคม หลักสำคัญของมนุษยสัมพันธ์มี 7 ประการ ได้แก่ การสื่อสาร การรู้เท่าทันตนเอง การยอมรับตนเอง การตั้งใจ ความไว้วางใจ การเปิดเผยตนเอง การจัดการความขัดแย้ง

ภาวะผู้นำด้านการนำและการจัดการ ประกอบด้วย การนำองค์กร ให้ความสำคัญใน 3 เรื่องคือ บทบาทผู้บริหารขององค์กรในการกำหนดวิสัยทัศน์ เป้าประสงค์ ค่านิยม การสื่อสาร การสร้างคุณค่า และบรรยากาศ การกำกับดูแลตนเองที่ดี การทบทวนผลการปฏิบัติงาน การจัดองค์การซึ่งมีหลักในการจัดองค์การที่ดีจะต้องมีองค์ประกอบและแนวปฏิบัติดังต่อไปนี้ คือ หลักวัตถุประสงค์ หลักความรู้ความสามารถเฉพาะอย่าง หลักการประสานงาน หลักของอำนาจหน้าที่ หลักความรับผิดชอบ หลัก

ความสมดุล หลักความต่อเนื่อง หลักการโต้ตอบและการติดต่อ หลักขอบเขตของการควบคุม หลักเอกภาพ ในการบังคับบัญชา หลักตามลำดับชั้น หลักการเลื่อนขั้นเลื่อนตำแหน่ง

ภาวะผู้นำด้านปฏิภาณไหวพริบ ประกอบด้วย แก้ปัญหาเฉพาะหน้าได้ดี ปรับตัวได้ตามสถานการณ์ จิตใจสุขุมเยือกเย็น ควบคุมอารมณ์ได้ดี หรือมีสมาธิดี ได้แก่ การรู้เท่าทันอารมณ์ตนเอง ยอมรับอารมณ์ของตนเอง การควบคุมอารมณ์ เต็มพลังใจให้ตนเอง จัดเวลาให้เหมาะสม มีเจตคติและความคิดในเชิงบวก

ภาวะผู้นำด้านทักษะในการทำงาน ทักษะที่จำเป็นในการทำงาน ได้แก่ ทักษะในการสื่อสาร และมนุษยสัมพันธ์ ทักษะในการแก้ปัญหา ทักษะในการวางแผน ทักษะในด้านเทคโนโลยีและคอมพิวเตอร์ ทักษะและความสามารถทางด้านภาษา

ภาวะผู้นำด้านการสื่อสารและเทคโนโลยี ประกอบด้วย ผู้นำที่มีวิสัยทัศน์จะเห็นความสำคัญของ ICT และมองอนาคตว่า ICT จะเป็นพื้นฐานสำคัญในการนำองค์กรไปสู่ความก้าวหน้า ICT จะมีส่วนช่วยในการพัฒนาคน ICT เป็นความจำเป็นที่จะต้องพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานอยู่เสมอ และผู้นำจะต้องมีวิสัยทัศน์ในการยอมรับเทคโนโลยี ควรเข้าใจถึงการบริหารจัดการ ICT ว่าเป็นเรื่องเร่งด่วนเสมอ

ภาวะผู้นำด้านสติปัญญา ได้แก่ การทำงานควรใช้วิธีการหลากหลายอย่างเหมาะสม จัดสภาพแวดล้อมและปัจจัยต่างๆ ที่ทำให้มีความพร้อมที่ปฏิบัติงาน การทำงานจะต้องกระตุ้นให้สมองได้คิดเพื่อสร้างความรู้ ด้วยการให้สมาชิกมีปฏิสัมพันธ์กันและทำงานร่วมกัน ผู้นำควรอำนวยความสะดวกในการทำงานแก่สมาชิก จัดสิ่งแวดล้อมที่ส่งเสริมทัศนคติที่ดีให้กับผู้ปฏิบัติงาน จัดกิจกรรมที่ส่งเสริม การทำงานของสมองทั้งสองซีก ใช้กิจกรรมต่างๆ ที่ส่งเสริมการรับรู้และดึงดูดความสนใจของสมาชิก ควรให้ผู้ร่วมงานได้มีโอกาสสะท้อนหรือแสดงออกในสิ่งที่ปฏิบัติ ให้ผู้ร่วมงานมีประสบการณ์ตรงและใช้ทักษะในการทำงานต่างๆ ทบทวนความรู้ประสบการณ์และการปฏิบัติให้มีความสัมพันธ์กัน จัดบรรยากาศที่ทำให้ผู้ร่วมงานรู้สึกสบายใจ ผ่อนคลาย ใช้กลยุทธ์การทำงานให้เหมาะกับการเรียนรู้ของแต่ละคน

ภาวะผู้นำด้านคุณธรรมจริยธรรม ประกอบด้วย 3 องค์ประกอบ ได้แก่ ภาวะผู้นำเชิง จริยธรรม ต่อตนเอง ภาวะผู้นำเชิงจริยธรรมต่อเพื่อนร่วมงาน ภาวะผู้นำเชิงจริยธรรมต่อวิชาชีพ

ตารางที่ 1 แสดงผลการสำรวจภาวะผู้นำของนักศึกษาคณะครุศาสตร์

ลำดับ	ภาวะผู้นำ	MEAN	SD	แปล ความหมาย	ลำดับ
1	ภาวะผู้นำด้านบุคลิกภาพ	4.35	.53	มาก	6
2	ภาวะผู้นำด้านมนุษยสัมพันธ์และการเข้าสังคม	4.70	.45	มากที่สุด	2
3	ภาวะผู้นำด้านการนำและการจัดการ	3.60	.32	ปานกลาง	8
4	ภาวะผู้นำด้านปฏิภาณไหวพริบ	4.60	.30	มากที่สุด	3
5	ภาวะผู้นำด้านทักษะในการทำงาน	4.40	.25	มาก	4
6	ภาวะผู้นำด้านการสื่อสารและเทคโนโลยี	4.78	.10	มากที่สุด	1
7	ภาวะผู้นำด้านสติปัญญา	4.35	.20	มาก	5
8	ภาวะผู้นำด้านคุณธรรมจริยธรรม	4.20	.15	มาก	7
รวม		4.37	.35	มาก	

จากตารางที่ 1 สรุปได้ว่า ภาพรวมระดับภาวะผู้นำของนักศึกษาอยู่ในระดับมาก โดยด้านที่มีระดับสูงสุดคือ 3 ลำดับแรก ด้านการสื่อสารและเทคโนโลยี ด้านมนุษยสัมพันธ์และการเข้าสังคม และด้านปฏิภาณไหวพริบ ตามลำดับ ส่วนด้านที่ต่ำที่สุดคือ ด้านการนำและการจัดการ

ตารางที่ 2 แสดงผลการวิเคราะห์ประเด็นการสร้างกลยุทธ์ตามระดับภาวะผู้นำจากน้อยไปมาก

ลำดับ	ภาวะผู้นำ	ประเด็นสำคัญ
1	ภาวะผู้นำด้านการนำและการจัดการ	สร้างความร่วมมือกันและทำงานโดยใช้หลักสามัคคีธรรม
2	ภาวะผู้นำด้านคุณธรรมจริยธรรม	คุณธรรมจริยธรรมต่อตนเอง เพื่อนร่วมงาน และวิชาชีพ
3	ภาวะผู้นำด้านบุคลิกภาพ	สามารถเป็นผู้นำกลุ่ม และนำการทำงานให้แก่ผู้อื่นได้ มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์พอที่จะเป็นผู้นำกลุ่มได้
4	ภาวะผู้นำด้านสติปัญญา	ควรใช้กลยุทธ์การทำงานให้เหมาะกับการเรียนรู้ของแต่ละคน ควรทบทวนความรู้ประสบการณ์และการปฏิบัติให้มีความสัมพันธ์กัน
5	ภาวะผู้นำด้านทักษะในการทำงาน	การหาทางเลือกที่ดีที่สุดเหมาะสมที่สุดในการปฏิบัติงาน การวางแผนอย่างเป็นระบบ
6	ภาวะผู้นำด้านปฏิภาณไหวพริบ	มีทักษะในการแก้ปัญหาปัญหาระยะสั้นและระยะยาว มีความยืดหยุ่นที่จะปรับตัวให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลง
7	ภาวะผู้นำด้านมนุษยสัมพันธ์และการเข้าสังคม	การยอมรับตนเอง ยอมรับการเปลี่ยนแปลง ยอมรับความแตกต่าง รับผิดชอบต่องานและทำงานเป็นทีมได้
8	ภาวะผู้นำด้านการสื่อสารและเทคโนโลยี	การสื่อสารด้วยภาษาราชการและภาษาสากลในการทำงานและติดต่อสื่อสาร การจัดการความรู้ขององค์กรในการใช้ ICT และนวัตกรรม เพื่อนำองค์กรไปสู่องค์กรเพื่อการเรียนรู้

จากตารางที่ 2 แสดงให้เห็นถึงประเด็นสำคัญในภาวะผู้นำแต่ละด้าน ซึ่งนำมาจากการสรุปข้อมูลแบบสอบถามรายด้านที่ปรากฏผลพฤติกรรมและการปฏิบัติอยู่ในระดับต่ำ และนำมาวิเคราะห์หลอมรวมประเด็นสำคัญเพื่อนำไปสู่การจัดทำกลยุทธ์ที่นำไปสู่การพัฒนาภาวะผู้นำในการวิจัยครั้งนี้

กลยุทธ์การพัฒนาภาวะผู้นำ

ผลจากการวิจัยทำให้เกิดกลยุทธ์การพัฒนาภาวะผู้นำของนักศึกษา จำนวน 4 กลยุทธ์ โดยเน้นที่การพัฒนาคุณลักษณะตามพฤติกรรมซึ่งเป็นประเด็นสำคัญจากข้อค้นพบรายด้านในระดับต่ำ โดยเก็บข้อมูลจากนักศึกษาคณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา มีรายละเอียดโดยสรุปดังนี้

วิสัยทัศน์การพัฒนา

นักศึกษาคณะครุศาสตร์มีบุคลิกภาพที่เหมาะสม มีความรู้ความสามารถ มีปฏิภาณไหวพริบการทำงาน มีทักษะความเป็นผู้นำ มีมนุษยสัมพันธ์ที่ดี สามารถใช้ทักษะการสื่อสารและสามารถใช้เทคโนโลยีเพื่อพัฒนาการทำงาน บนพื้นฐานของความมีคุณธรรมจริยธรรม

กลยุทธ์ที่ 1 การพัฒนาภาวะผู้นำด้านบุคลิกภาพ ทักษะการทำงาน และมนุษยสัมพันธ์

เป้าหมาย สามารถเป็นผู้นำกลุ่ม และนำการทำงานให้แก่ผู้อื่นได้อย่างสร้างสรรค์สามารถสร้างความร่วมมือกันและทำงานโดยใช้หลักสามัคคีธรรม ยอมรับตนเอง ยอมรับการเปลี่ยนแปลง ยอมรับความแตกต่าง มีความรับผิดชอบต่องานและทำงานเป็นทีมได้

มาตรการ จัดกิจกรรมพัฒนาบุคลิกภาพให้กับนักศึกษาอย่างต่อเนื่องด้วยกิจกรรมที่หลากหลาย จัดกิจกรรมพัฒนาทักษะการทำงานเป็นทีม จัดกิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้และเข้าใจตนเอง เพื่อเสริมสร้างความมั่นใจและพัฒนาศักยภาพตนเองอย่างเหมาะสม

กลไกสู่การปฏิบัติ โครงการพัฒนาบุคลิกภาพสู่ความเป็นผู้นำสำหรับนักศึกษา โครงการฝึกอบรมพัฒนาทักษะการเป็นผู้นำ และการทำงานเป็นทีม โครงการอบรมจิตปัญญาศึกษาเพื่อพัฒนาตนเอง

กลยุทธ์ที่ 2 การพัฒนาภาวะผู้นำด้านปฏิภาณ ไหวพริบ และสติปัญญา

เป้าหมาย มีทักษะในการแก้ปัญหาระยะสั้นและระยะยาว มีความสามารถในการปรับตัวให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลง สามารถใช้กลยุทธ์การทำงานให้เหมาะสมกับความสามารถของสมาชิก สามารถบูรณาการความรู้และประสบการณ์ไปสู่การปฏิบัติงาน

มาตรการ จัดกิจกรรมสร้างเสริมและฝึกทักษะการแก้ปัญหา จัดกิจกรรมพัฒนาความสามารถในการปรับตัวและการอยู่ร่วมกันในสังคม จัดกิจกรรมส่งเสริมความรู้ความสามารถด้านการบริหารเชิงกลยุทธ์ และกลยุทธ์การทำงาน จัดกิจกรรมเชิงบูรณาการให้นักศึกษามีประสบการณ์ตรงในวิชาชีพและการทำงาน

กลไกสู่การปฏิบัติ โครงการฝึกอบรมทักษะการแก้ปัญหาสำหรับนักศึกษา โครงการค่ายวิชาการ/โครงการค่ายอาสาพัฒนา โครงการฝึกอบรมการบริหารเชิงกลยุทธ์ โครงการฝึกประสบการณ์วิชาชีพบูรณาการต่อเนื่องทุกชั้นปี

กลยุทธ์ที่ 3 การพัฒนาภาวะผู้นำด้านทักษะการสื่อสาร เทคโนโลยีและนวัตกรรม

เป้าหมาย สามารถสื่อสารด้วยภาษาราชการและภาษาสากล เพื่อใช้ในการทำงานได้ สามารถจัดการความรู้ขององค์กรโดยใช้ ICT และนวัตกรรมในการบริหารจัดการ สามารถพัฒนาองค์กรแห่งการเรียนรู้ด้วยเทคโนโลยีและนวัตกรรม

มาตรการ จัดกิจกรรมพัฒนาทักษะด้านการสื่อสาร ทั้งภาษาไทยและภาษาต่างประเทศ จัดกิจกรรมเชิงบูรณาการเพื่อพัฒนาทักษะในการใช้ ICT ในการทำงาน จัดกิจกรรมพัฒนาความรู้ ทักษะในการออกแบบและใช้นวัตกรรมในการทำงาน

กลไกสู่การปฏิบัติ โครงการอบรมเชิงปฏิบัติการเพื่อพัฒนาทักษะการพูดและการสื่อสาร โครงการฝึกอบรมการใช้ภาษาต่างประเทศในการสื่อสารและการทำงาน โครงการฝึกอบรมการใช้ ICT / โปรแกรมพัฒนาระบบการทำงาน โครงการอบรมให้ความรู้และฝึกปฏิบัติการด้านนวัตกรรมการทำงาน โครงการศึกษาดูงานด้าน ICT และนวัตกรรม Thailand 4.0

กลยุทธ์ที่ 4 การพัฒนาภาวะผู้นำด้านคุณธรรมจริยธรรม

เป้าหมาย มีคุณธรรมจริยธรรมต่อตนเอง เพื่อนร่วมงาน และวิชาชีพ

มาตรการ จัดกิจกรรมให้ความรู้และส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรมสำหรับนักศึกษา จัดกิจกรรมเสริมประสบการณ์ด้านคุณธรรมจริยธรรมในการทำงาน

กลไกสู่การปฏิบัติ โครงการค่ายธรรมะ อบรมคุณธรรมจริยธรรม โครงการเสริมสร้างประสบการณ์ด้านคุณธรรมจริยธรรมในการทำงาน กิจกรรมบูรณาการคุณธรรมจริยธรรมการเรียนรู้ในรายวิชาต่างๆ

ตารางที่ 3 แสดงผลการประเมินกลยุทธ์การพัฒนาภาวะผู้นำ

กลยุทธ์	การประเมินกลยุทธ์					
	ความเหมาะสม			ความเป็นไปได้		
	MEAN	SD	แปลความ	MEAN	SD	แปลความ
กลยุทธ์ที่ 1 การพัฒนาภาวะผู้นำด้านบุคลิกภาพ ทักษะการทำงาน และมนุษยสัมพันธ์	4.45	.50	มาก	4.48	.75	มาก
กลยุทธ์ที่ 2 การพัฒนาภาวะผู้นำด้านปฏิกิริยา ไหวพริบ และสติปัญญา	4.40	.36	มาก	4.40	.30	มาก
กลยุทธ์ที่ 3 การพัฒนาภาวะผู้นำด้านทักษะการสื่อสาร เทคโนโลยี และนวัตกรรม	4.26	.42	มาก	4.20	.40	มาก
กลยุทธ์ที่ 4 การพัฒนาภาวะผู้นำด้านคุณธรรมจริยธรรม	4.30	.68	มาก	4.25	.55	มาก
รวม	4.35	.45	มาก	4.33	.48	มาก

จากตารางที่ 3 สรุปได้ว่าผลการประเมินกลยุทธ์การพัฒนาภาวะผู้นำในภาพรวมมีความเหมาะสมและเป็นไปได้อยู่ในระดับมากทุกกลยุทธ์ โดยกลยุทธ์ที่ 1 มีระดับความเหมาะสมและเป็นไปได้สูงที่สุด

อภิปรายผลการวิจัย

1. ผลจากการศึกษาองค์ประกอบของภาวะผู้นำที่ผู้วิจัยได้ศึกษา ครอบคลุม 8 องค์ประกอบของภาวะผู้นำที่ผู้วิจัยได้สังเคราะห์ ประกอบด้วย ด้านบุคลิกภาพ ด้านมนุษยสัมพันธ์และการเข้าสังคม ด้านการนำและการจัดการ ด้านปฏิกิริยาไหวพริบ ด้านทักษะในการทำงาน ด้านการสื่อสารและเทคโนโลยี ด้านสติปัญญา และด้านคุณธรรมจริยธรรม ทั้งนี้เนื่องจากการพัฒนาภาวะผู้นำจะต้องพัฒนาทั้งด้านคุณลักษณะส่วนบุคคล ความรู้ ทักษะ เจตคติ และคุณธรรม สอดคล้องกับทฤษฎีภาวะผู้นำของ Dubrin (1998) Daft (1999) และ Yukl (2002) ที่ได้ระบุคุณลักษณะและพฤติกรรมภาวะผู้นำ ซึ่งสามารถนำมาเป็นองค์ประกอบภาวะผู้นำในการพัฒนานักศึกษาคณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา

2. ผลการพัฒนาภาวะผู้นำกำหนดเป็น 4 กลยุทธ์ซึ่งมีองค์ประกอบ 3 ส่วน ได้แก่ เป้าหมาย มาตรการ และกลไกสู่การปฏิบัติ อันเป็นแนวทางในการกำหนดนโยบาย ออกแบบโครงการและกิจกรรม เพื่อพัฒนานักศึกษา ทั้งนี้กลยุทธ์ที่เกิดขึ้นมุ่งเน้นการนำเสนอแนวทางขับเคลื่อนและการพัฒนา

ในรูปแบบของกิจกรรมและโครงการที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้จริงเพื่อพัฒนานักศึกษา สอดคล้องกับ จตุรงค์ ธนะสีลังกูร (2560) ที่ได้ศึกษาเกี่ยวกับภาวะผู้นำของนักศึกษา ประกอบด้วยกิจกรรม เชิงปฏิบัติการที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้เป็นแนวทางในการพัฒนานักศึกษา และสอดคล้องกับ บรรจบ บุญจันทร์ และคณะ (2559) ที่ได้ดำเนินการวิจัยเพื่อพัฒนาการเรียนรู้พบว่า ควรมีการพัฒนาการเรียนรู้ เพื่อพัฒนาผู้เรียนให้มีคุณลักษณะและสมรรถนะการเรียนรู้รวมถึงภาวะผู้นำในศตวรรษที่ 21

3. ผลการประเมินกลยุทธ์การพัฒนาภาวะผู้นำพบว่าในภาพรวมมีความเหมาะสมและเป็นไปได้ อยู่ในระดับมาก ทั้งนี้เนื่องจากกระบวนการพัฒนากลยุทธ์ได้รับความร่วมมือจากผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการพัฒนานักศึกษาโดยตรง จึงทำให้กลยุทธ์ที่เกิดขึ้นมีความเหมาะสมกับบริบทของนักศึกษาและมีความ เป็นไปได้ในการนำไปสู่การปฏิบัติ สอดคล้องกับ สุระศักดิ์ ฉายขุนทด (2560) ที่ได้ประเมินกลยุทธ์การ พัฒนากิจกรรมการเรียนรู้และพบว่ามีความเหมาะสมและความเป็นไปได้ อยู่ในระดับมาก

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้

1. ควรมีการจัดทำแผนกลยุทธ์ แผนปฏิบัติการระดับคณะ ระดับสาขาวิชา และปฏิทิน การดำเนินงานโครงการพัฒนาภาวะผู้นำของนักศึกษาอย่างต่อเนื่องทุกชั้นปีโดยใช้ผลการวิจัยเป็นฐาน ซึ่ง ในการพัฒนานักศึกษาควรกำหนดเป็นกิจกรรมหรือโครงการเสริมสร้างประสบการณ์เชิงปฏิบัติการ

2. ควรจัดกิจกรรมให้นักศึกษาได้มีโอกาสพัฒนาคุณลักษณะและพฤติกรรมตนเองด้วยความสมัคร ใจ ปลุกฝังเจตคติให้ตระหนักถึงความสำคัญของการพัฒนาตนเอง เพื่อให้สามารถนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน สามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้จริงในการดำรงชีวิตและการทำงานในอนาคต

ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรมีการวิจัยเชิงปฏิบัติการในการนำกลยุทธ์ไปสู่การปฏิบัติ มีการวิจัยเพื่อประเมินกลยุทธ์ หรือโครงการพัฒนานักศึกษา ซึ่งสามารถจัดทำเป็นชุดโครงการ

2. ควรมีการพัฒนาการวิจัยเชิงปฏิบัติการในชั้นเรียนเพื่อพัฒนาคุณลักษณะและพฤติกรรมภาวะ ผู้นำของนักศึกษาโดยบูรณาการในกิจกรรมการเรียนรู้

เอกสารอ้างอิง

- จตุรงค์ ธนะสีลังกูร. (2560). การพัฒนาหลักสูตรฝึกอบรมเพื่อส่งเสริมภาวะผู้นำเชิงสร้างสรรค์สำหรับ นักศึกษาครูมหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา. นครราชสีมา: สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา.
- บรรจบ บุญจันทร์ และคณะ. (2559). รายงานการวิจัยเพื่อยกระดับคุณภาพการศึกษาในศตวรรษที่ 21. นครราชสีมา: คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา.
- รัชนิย เชาว์ดำรง. (2542). รูปแบบการพัฒนาคุณลักษณะความเป็นครูวิชาชีพของนิสิตนักศึกษา ครุศาสตร์และศึกษาศาสตร์. วิทยานิพนธ์ครุศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการอุดมศึกษา บัณฑิต วิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

- วิโรจน์ สารรัตนะ. (2553). **กระบวนการทัศน์ใหม่ทางการศึกษา กรณีทัศนะต่อการศึกษาศตวรรษที่ 21**. กรุงเทพฯ: ทิพย์วิสุทธิ.
- สมบัติ ศรีทองอินทร์. (2549). **รูปแบบการพัฒนาลักษณะความเป็นครูวิชาชีพของนักศึกษา**. วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษา คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครสวรรค์.
- สุระศักดิ์ ฉายขุนทด. (2560). **กลยุทธ์การนำนโยบายลดเวลาเรียนเพิ่มเวลารู้ไปสู่การปฏิบัติในโรงเรียนขนาดเล็ก สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษานครราชสีมา**. วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา.
- Daft, R. L. (1999). **Organization Theory and Design**. 4th ed. Singapore: West Publishing.
- Dubrin, J. A. (1998). **Leadership Research Findings, Practice, and Skills**. New Jersey: Houghton Mifflin Company.
- Goodson, D. I., & Hargreaves, A. (2005). Series Editors Preface. In A. Harris & D. Muijs. **Improving Schools Through Teacher Leadership**. New York: Open University Press.
- Hargreaves, A. (1991). **Restructuring Post Modernity and the Prospects for Educational Change**. The Annual Meeting of the American Educational Research Association, San Diego, CA.
- Katzenmeyer, M., & Moller, G. (2001). **Awakening The Sleeping Giant: Helping Teachers Develop as Leaders**. Thousand Oaks: Corwin Press.
- Lithwood, K., & Jantzi, D. (1999). The Relative Effects of Principal and Teacher Sources of Leadership on Student Engagement with School. **Educational Administration Quarterly**, 35, 679-706.
- Little, J. W. (2000). **Assessing the Prospects for Teacher Leadership, in The Jossey-Bass Reader on Educational Leadership**. CA: Jossey-Bass.
- Yukl, G. A. (2002). **Leadership in Organization International**. 5nd ed. New Jersey: Prentice Hall.